

*Pompeu Fabra
fotografiat a València
el 25 de novembre del
1935 durant la seva
visita a la seu d'Acció
Valenciana*

Considerat com el
“codificador de la llengua
catalana”, Pompeu Fabra
va aconseguir crear
consciència nacional a
través de la construcció
d'un model lingüístic amb
una vigència que arriba
fins avui

P

HI HA PERSONATGES QUE COM MÉS ELS ANALITZES més facetes en descobreixes. Fabra és un d'aquests personatges. Socialment se'l considera el “codificador de la llengua catalana”, la persona que li va donar una estructura sistemàtica i una projecció funcional. Aquesta és la faceta més destacada i difosa de Fabra. Però Fabra significa molt més que això. Fabra va crear consciència nacional a través del model de llengua que va construir.

Pompeu Fabra és una figura cabdal per a la llengua i la cultura catalanes. Ho és perquè va aconseguir de construir una llengua apta per a totes les funcions comunicatives a partir d'una selecció dels usos reals, variats i diversificats territorialment i socialment. I encara més, va aconseguir que la seva proposta fos majoritàriament acceptada. Fabra va aconseguir que en tot l'àmbit parlant del català s'acceptés un model de llengua per als usos més formals, amb variants pròpies complementàries per a cada zona. Una manera eficient de crear consciència de poble a través d'una proposta de llengua.

La llengua catalana, com totes les llengües, *existeix* en els seus usos, però en l'època de Fabra els usos eren tan dispersos i tan indiscriminats funcionalment que desorientaven els parlants i posaven en risc la unitat lingüística. Les llengües que en els seus usos fonamentals no tenen un model de referència unificat, sempre amb un grau de variació que permeti la identificació de tots els parlants, difícilment poden ser llengües de cultura. Més encara, la dispersió sense cap filtre condueix a la llarga a la divisió lingüística.

per M.
Teresa Cabré
Directora de la
Càtedra Pompeu
Fabra (Universitat
Pompeu Fabra)

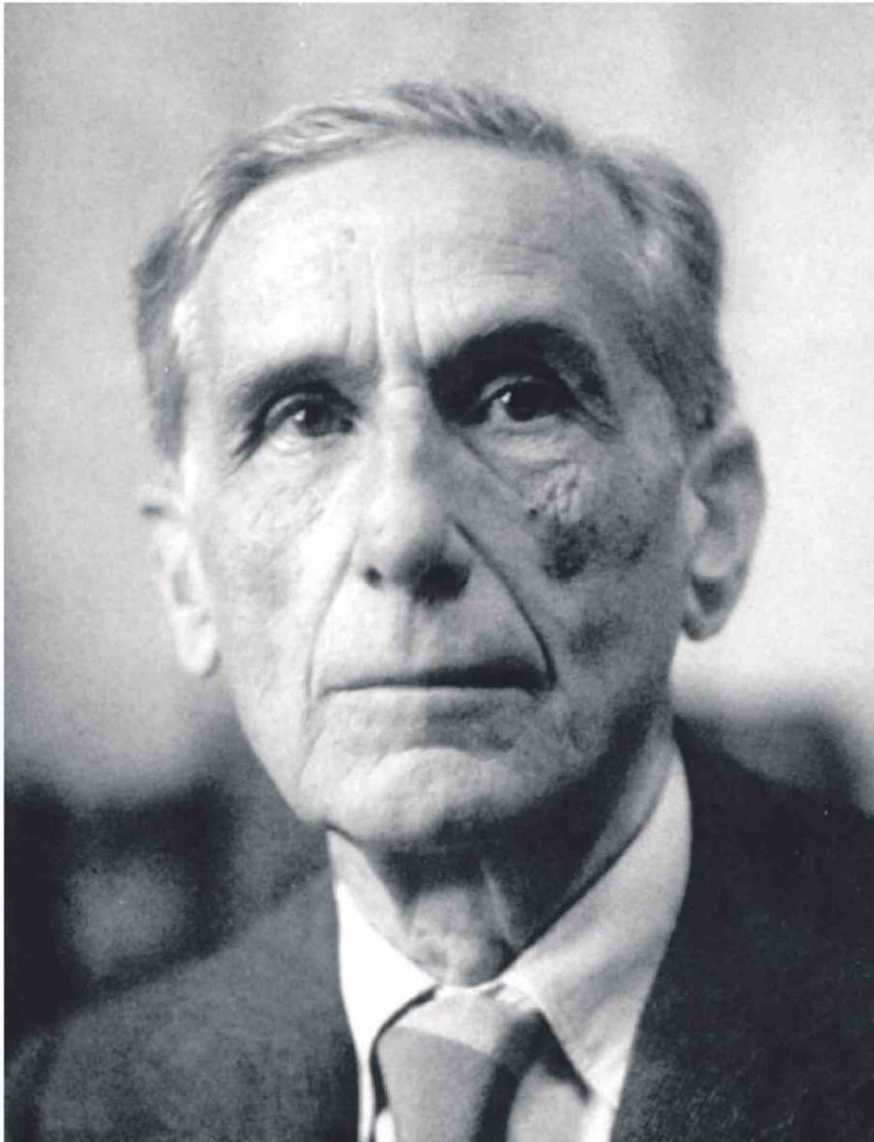

PERFIL

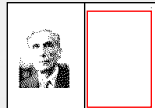

P. FABRA → SINGULARITAT I PERVIVÈNCIA

Pompeu Fabra

PROCEDENCIA: ARXIU DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

A començaments del segle XX no hi havia cap model de referència establert i acceptat per tota la societat, ni tan sols ortogràfic. Calia doncs analitzar la dispersió, jerarquitzar-la i proposar un model de llengua unificat, que no vol dir uniforme, que donés seguretat als parlants. Això és el que va fer Fabra: construir per al català el model de llengua moderna, "la llengua literària" (avui en diríem "la llengua estàndard"), model necessari en totes les llengües de cultura.

I com doncs, podríem preguntar-nos, una llengua que en l'Edat Mitjana posseïa un model tan ben establert havia derivat en un conglomerat d'usos tan dispersos?

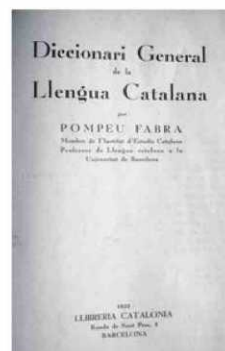
D'una banda per la disgregació territorial i d'altra banda per les convulsions sociopolítiques. Al principi de segle XX, tot i que des de dècades anteriors havien començat a sorgir algunes propostes, sobretot ortogràfiques, des de diversos grups d'escriptors, calia una institució formal amb prou autoritat moral per catalitzar les necessitats i les propostes, i una veu tècnica que construís el model a seguir: la institució va ser l'Institut d'Estudis Catalans; la veu tècnica, Pompeu Fabra.

Van coincidir, feliçment, un context polític amb voluntat d'estat i reconeixement de la llengua pròpia, una institució d'alta cultura amb autoritat social i una persona com Fabra, que, tot i ser enginyer de formació, tenia una intuïció lingüística fora del normal i, per damunt de tot, una idea molt clara de què calia fer perquè la llengua catalana esdevingués una llengua nacional de cultura per a tot el territori.

Per això va construir, sempre en el context de l'Institut d'Estudis Catalans, les tres eines que codifiquen una llengua: una ortografia, una gramàtica i un diccionari. Darrere de les tres eines, un sol model de llengua: el model composicional que avui encara defensa l'Institut d'Estudis Catalans, un model en què s'hi poden sentir representats els parlants de tots els territoris.

Fabra era un personatge complex, com tots els personatges. N'ha quedat la figura alta i eixuta de posat formal, la imatge de persona equilibrada i reflexiva, molt d'acord amb el Noucentisme imperant. Posseïa aquella capacitat d'estructuració que havia adquirit amb els seus estudis d'enginyeria química. Era sistemàtic i resolutiu, sense deixar de ser profundament reflexiu. Tenia una bona preparació i sobretot una bona disposició. Tenia també una gran capacitat didàctica i argumentativa i sobretot una gran perseverança. Sabia que perquè la societat catalana acceptés el model de llengua correcta que proposava s'havia de fer molta pedagogia. Sabia també que perquè els grups il·lustrats que tenien propostes alternatives es convencessin de la bondat del seu model normatiu havia de tenir arguments convinents. A poc a

Pompeu Fabra en una imatge del 4 de març del 1933 presa durant la seva visita a l'associació cultural Ateneu de Figueres

"Si jo fallava,
fallaria la llengua.
I m'era evident que
si la llengua fallava,
fallava tot"

P. FABRA

poc va anar esdevenint el personatge que ens ha arribat: un gramàtic competent i entenimentat que basava les seves propostes en arguments sòlids i en el coneixement de la realitat i la tradició.

Tot i la seva importància cabdal, és prou coneguda la figura de Pompeu Fabra? Saben els nostres nens i nenes què ha representat per a la llengua catalana?

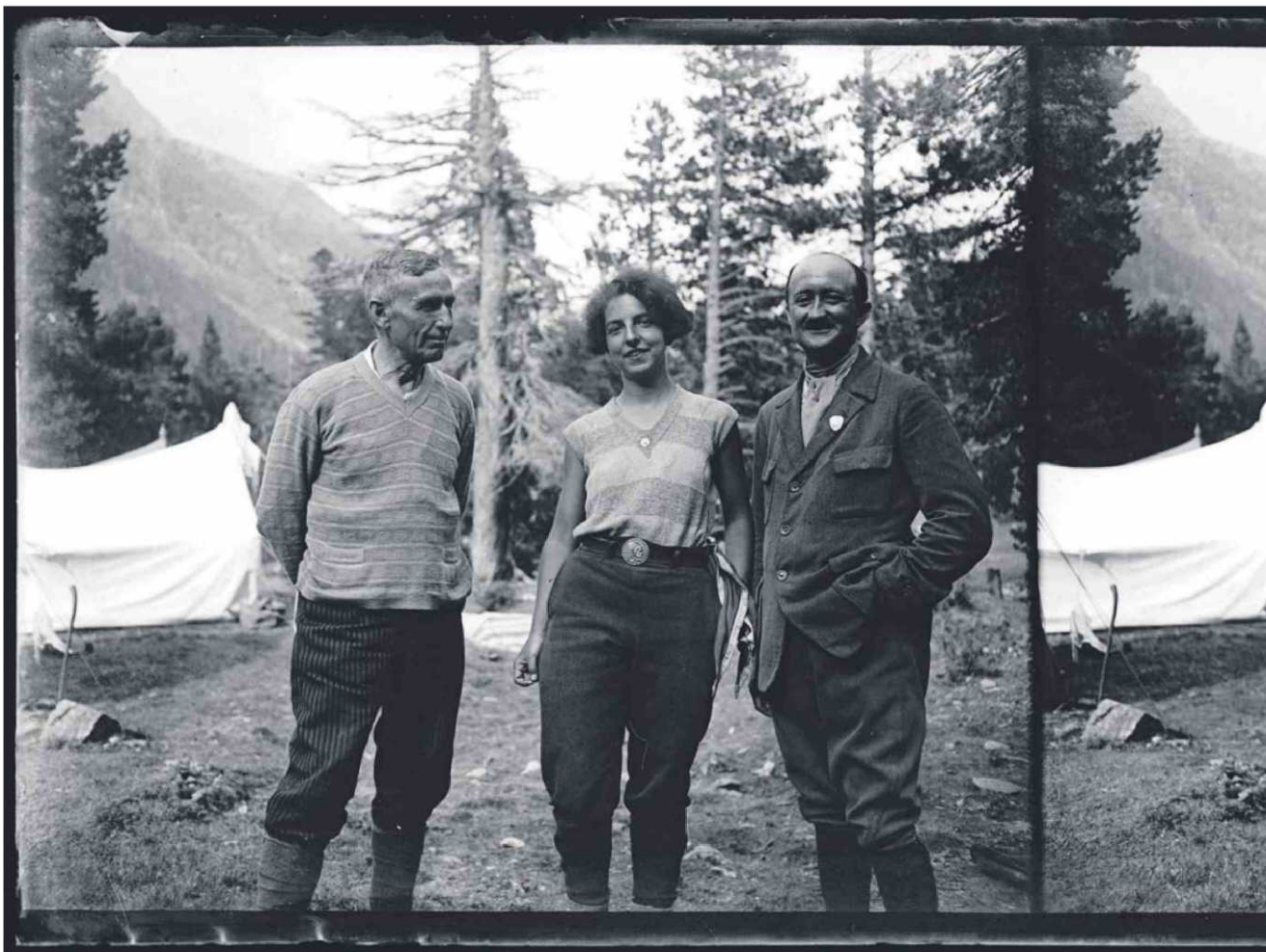
Una breu enquesta a un conjunt de nens i nenes d'entre 7 i 11 anys mostra que la majoria no saben qui és Fabra, que a algun d'ells "li sona el nom", que uns pocs saben que "té alguna cosa a veure amb el català" i parem aquí. Tots ells en canvi saben qui són els jugadors de futbol més destacats. Un sondeig semblant en un grup de joves de 13-14 anys dona un resultat diferent, però igualment descoratjador: coneixen el nom, però no saben ben bé què va fer (com a màxim diuen que "va fer" un diccionari) i l'associen a un tema del llibre de català. La raó cal buscar-la en la jerarquització dels fets culturals que, de manera bastant majoritària, fa la societat avui.

No sembla estrany que personatges que són peces fonamentals del nostre patrimoni cultural nacional no formin part del cabal de coneixement de nens i nenes de 7 a 14 anys? Ben segur que a l'escola se'ls n'hi ha parlat, i més segur encara és que se'n parla al manual de llengua catalana de l'escola, però no han incorporat ni la informació ni menys encara el valor social i cultural de Fabra.

Les bases de la cultura pròpia configuren el pensament des de la infantesa, i en aquesta cultura el coneixement de les figures cabdals de la nostra història és un deure en què tots plegats ens hauríem de veure implicats. Sense reconèixer la importància dels que ens han precedit difícilment podrem mostrar-nos generosos i agraïts. —

P. FABRA → SINGULARITAT I PERVIVÈNCIA

Ara bé, paradoxalment en el cas de Fabra es donen ben bé els dos extrems: al costat dels qui en desconeixen la importància, o almenys que tot i saber què va fer no donen un gran valor a l'obra de codificació lingüística, n'hi ha d'altres que el sacralitzen de forma que no admeten ni crítiques a la seva obra ni interpretacions que s'allunyin de la canonicitat fabriana. L'obra de Fabra és per a alguns intocable. Ell hauria volgut que se'l considerés així?

Pompeu Fabra va basar la seva tasca de codificació en un bon recull de dades de la realitat i de les obres literàries de l'Edat Mitjana. En aquella època era molt més difícil de recollir els usos lingüístics que no pas avui que disposem d'ordinadors i de programes de tractament automàtic de la informació. Per a la construcció del *Diccionari general de la llengua catalana* Fabra disposava d'un fitxer de butlletes en paper en cada una de les quals anotava una paraula i les fonts on l'havia trobada, a més del context en què figurava. La construcció de les tres obres de referència que va dur a terme Pompeu Fabra es va basar doncs en una recopilació manual, amb totes les mancances que aquesta tasca comportava per raó de temps i de recursos humans. Avui dia, la possibilitat de construir corpus informatitzats que poden contenir en format digital milions de dades procedents dels usos literaris i no literaris, escrits i orals, formals i informals, faciliten la tasca de saber quina és la llengua real, quins són els usos que els parlants fan en zones i situacions determinades.

Avui dia Fabra ho hauria tingut bastant més fàcil per poder-se basar en una radiografia del català que en aquella època s'utilitzava.

A la imatge de dalt Pompeu Fabra i uns companys francesos als Campaments Fabra a Alós d'Isil 'circa' 1930. Ignasi Arnalot és l'autor del retrat. La tècnica utilitzada és la de la fotografia estereoscòpica, molt popular a principis del XX. Consistia a situar en una sola placa dues imatges amb un lleuger desplaçament l'una de l'altra. A través de visors estereoscòpics es visualitzaven i donaven la sensació d'imatges en relleu, el 3D de l'època

Pompeu Fabra de jove, vist (i dibuixat) per Ramon Casas

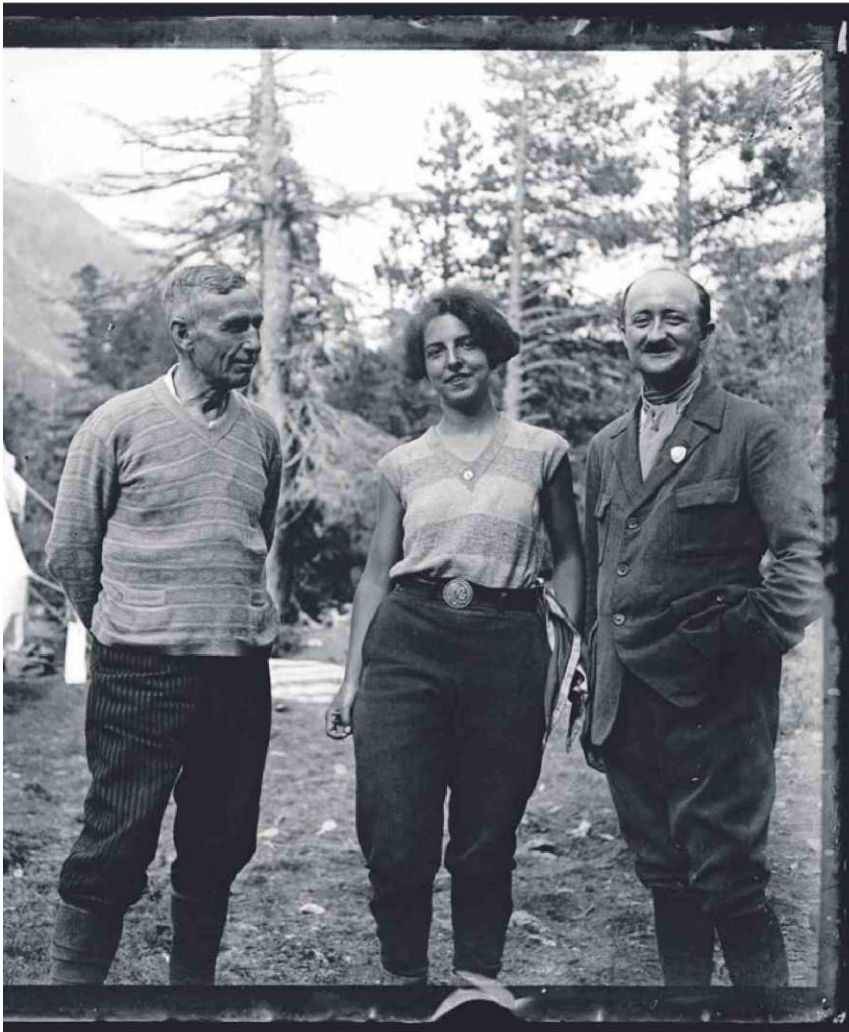
La llengua evoluciona perquè és un organisme social i és evident que la llengua de l'època de Fabra no és la mateixa que la d'avui en dia. Mantenir-se en el model fabrià, si en aquest o aquell aspecte hi ha hagut una evolució evident, seria anar contra l'esperit de Fabra, que basava les solucions en els fets reals sempre que era possible. També seria anar-hi en contra si assimiléssim evolució i interferència. No tots els fenòmens que ocorren en la llengua actual són fruit de la dominància d'una altra llengua; n'hi ha, però no tots ho són.

Fabra va ser una persona moderna, avançat en relació amb la manera habitual de tractar els fenòmens lingüístics en l'època en què va fer la seva obra. No va vacil·lar a dir que calia "depurar" el català de formes impròpies, però no va tenir dubte a buscar per a cada tema la solució més adequada sense que l'atemorisés el fantasma de la interferència quan una qüestió ho requeria.

Respectar l'esperit de Fabra significa al meu entendre respectar la tradició, però també mostrar-se obert a l'evolució; respectar la diversitat territorial, però acceptar la selecció de variants dialectals per reforçar l'eficiència de la llengua; respectar la norma, però acceptar la variació funcional. Una llengua de referència ha de ser prou clara perquè orienti els usos correctes, però alhora prou flexible perquè els parlants puguin adequar-se a les especificitats de totes les situacions de comunicació. ■

PERFIL

“RENOI, HI HA TANTS CASTELLANISMES!”

Pompeu Fabra va preferir aquesta exclamació durant el discurs presidencial que va llegir a l'Ateneu Barcelonès l'any 1924. Precisament, una de les tasques del protagonista del *Rar* va consistir a apartar castellanismes del *Diccionari general de la llengua catalana* i substituir-los per equivalents que ja existien en llengua catalana. A dalt a la dreta, l'Institut d'Estudis Catalans ens ha remès un llistat amb una mostra dels mots catalans que Fabra va proposar per reemplaçar castellanismes, alguns dels quals, malgrat ser-ho, són prou antics i arrelats perquè ja formin part del diccionari normatiu. Seria el cas d'*alabar*, *caldo*, *cuidar*, *embarg*, *entregar* o *misto*. Un altre aspecte rellevant de la tasca de Fabra va ser la recuperació de mots arcaics o antics catalans, que va incloure al seu diccionari. A sota a la dreta, en teniu diversos exemples.

“Trebal·leu, i trebal·leu cada dia, perquè el conreu d'una llengua no es pot abandonar mai”

P. FABRA

Castellanisme

achatar
aclaráció
acopi
ademés
agrarar
alabar
alimentici
aliviar
andèn
antiqüela
apoiar

apretar
assetiar
aterrar
aterrissar
ventatge/
aventatge
busson
cadera
caldo
contenda
cuidar
despedir
els demás
embarc
embarg
emplear
enterar
entregar
fondo
fundació
membrillo
misto
pretendir
quilat
rehèn
registrar
tartamut
traicionar

Arcaisme

àdhuc
aital
ans
arlot
àvol
canusir
car
clasc
ço
cofrer
elm
que
endurar

ensem
gaubar-se
hom
homei
jorn
llur/llurs

puel·la
puix que
quelcom
tostemps
tothora

Mot català equivalent recollit al DGLC

aplatar
aclarament
amàs
encara / més / encara més
agreujar
lloar
alimentari / alimentós
alleujar
andana
lluentó / llustrí
descansar / recolzar
emparar / prestar suport
estontolar
estrènyer / prémer / pitjar
assetjar
aterrar

avantatge
bústia
maluc
brou
contesa
tenir cura de
acomiarar
els altres / l'altra gent
embarcament
embargament
emprar / esmerçar
assabentar
lliurar
fons
foneria
codonyat
llumí
pretendre
reheua
escorcollar
quec
trair

Significat

fins i tot
tal
abans, sinó que
macarró
mal, dolent
tornar-se blancs els cabells
ja que, perquè
tot de campana
això
tresorer
part de l'armadura antiga
cobria el casc
suportar amb paciència / dejunar
alhora, juntament amb
alegrar-se
una persona qualsevol
homicidi
dia
el seu, la seva, els seus, les seves
donzella
atès que, donat que
alguna cosa, res
sempre
sempre